

“Oostendse Schotten “ duiken op: onverwachte epiloog bij een verrassende vervolgserie

door **Roger JANSOONE**

Inleiding

Interactie tussen auteur en lezers hebben wij in “De Plate” steeds willen aanmoedigen, want tenslotte gaat het om interne communicatie tussen de leden en dat is voor iedere vereniging uiteraard zeer belangrijk. In werkelijkheid lukt dat niet altijd zo goed, omdat leden van verenigingen niet zo vlug naar de pen grijpen of naar de telefoon of hun PC. Wel kunnen wij af en toe, na de maandelijkse spreekbeurt in ons conferentielokaal, interessante reacties en getuigenissen opvangen tijdens het nakaarten (of “naspoelen”) in onze “estaminet”.

Hierin speelt niet zozeer het historisch of heemkundig relaas als dusdanig een overwegende rol maar veeleer herkenbaarheid en zelfidentificatie. Of, met andere woorden, respons komt doorgaans naar boven wanneer het gaat om vrij recente gebeurtenissen of toestanden, waarbij de persoonlijke betrokkenheid van nog in leven zijnde personen van doorslaggevend belang is. De historicus of heemkundige mag daarom niet te lang wachten om dergelijke studies aan te vatten. De tijd dringt ... want dit bronnenmateriaal (ooggetuigen, nabestaanden, foto's, documenten) verdwijnt mettertijd en onherroepelijk. Dat is zeer duidelijk het geval wat betreft de Eerste Wereldoorlog : directe getuigen zijn allen overleden,... en hun nabestaanden hebben intussen ook reeds een hoge leeftijd bereikt. Probleem hierbij is het cruciaal feit dat bij vrijwel ieder overlijden waardevol bronnenmateriaal fataal verdwijnt in de richting van het containerpark of de vuilniszak. Dat kan nogal “cru” klinken, maar het is de pijnlijke realiteit waarmee wij bijna dagelijks worden geconfronteerd ...

Het is daarom bijzonder verheugend wanneer wij soms een of andere waardevolle respons of reactie krijgen. Dit was nu duidelijk het geval met de vervolgserie “Lotgevallen van een Oostendse “refugee” in Groot-Brittannië tijdens de Eerste Wereldoorlog”. In die titel stond niet vermeld “in Engeland” (wat normaliter mocht verwacht worden) maar wel degelijk “in Groot-Brittannië” omdat die lotgevallen zich grotendeels afspelen niet in Engeland doch in Schotland (meer bepaald in en om Glasgow).

Een uitzonderlijk civiel oorlogsdagboek

Dit was een eerste onverwachte vaststelling in deze historische vervolgserie, gebaseerd op het oorlogsdagboek van een Oostendenaar (Joseph Noote) die in 1914 gevlucht was naar Frankrijk en vervolgens naar Engeland, samen met de Oostendse reder Jan Borrey en diens gezin. Tussen haakjes: dit “civiel” oorlogsdagboek blijkt enig te zijn in zijn genre en is als dusdanig reeds een uniek historisch document dat allicht terecht een plaats verdient in het Oostends Historisch Museum (en dus niet ergens in een archief). Militaire dagboeken zijn vrij talrijk maar civiele oorlogsdagboeken (dan nog van een vluchteling) zijn uiterst zeldzaam. Wat dit oorlogsdagboek dubbel uitzonderlijk maakt, is niet alleen zijn zeldzaamheid maar ook het feit dat het hier gaat om het dagelijks leven aan het “thuisfront” in een vreemd land, waar gaandeweg een nieuw “thuis” (een “Home sweet home”) werd opgebouwd (dat voor sommigen na de oorlog zelfs een definitief thuis geworden is). Ik heb overigens sterk de indruk (en men hoeft daarom geen psycholoog te zijn) dat dit strikt persoonlijk dagboek geboren en getogen is uit eenzaamheid, vereenzaming en gedwongen afzondering (zoals ook het wereldberoemde dagboek van Anne Frank) en dat dit voor deze van vrouw en kinderen weggerukte man (met een blijkbaar introverte ingesteldheid) een middel moet geweest zijn om ergens een vorm van communicatie te vinden met zijn omgeving en enigszins ook nog met zijn in België achtergebleven gezin. Of met andere woorden: indien hij nu eens wél met vrouw en kinderen zou weggevlucht zijn, dan zou dit oorlogsdagboek wellicht nooit ontstaan zijn.

Het is nu eenmaal een feit dat toen (en nu ook nog) de mensen niet vlug ertoe geneigd waren om het relaas van hun dagelijkse belevenissen aan het papier toe te vertrouwen, ook al gaat het om (in hun leven) uitzonderlijke gebeurtenissen.

Zoals zo vaak het geval is, kwam dit dagboek eerder toevallig terecht bij "De Plate", ... en alzo - gelukkig maar! - niet in de klassieke "vergeet- en sterfput". De ontdekking van dit uniek dagboek was op zichzelf zo verbazingwekkend dat eerst zorgvuldig de authenticiteit ervan werd nagegaan ... om eventueel niet dezelfde weg op te gaan als destijds het Duitse weekblad "Stern" met het plots opgedoken "oorlogsdagboek van Adolf Hitler" ... dat achteraf "nep" bleek te zijn.

"Oostendse Schotten" in en om Glasgow

Toen bleek dat dit dagboek stellig mocht beschouwd worden als zijnde echt en authentiek, kon op basis hiervan een bijzonder leerzame en interessante zwerftocht worden ondernomen, samen met Joseph Noote en het gezin Borrey, doorheen het Groot-Brittannië van de Eerste Wereldoorlog. Hierbij konden de klassieke en reeds gekende vaststellingen worden opgetekend, zoals het onthaal van de vluchtelingen (minder goed tot bar slecht in Frankrijk, en zeer goed tot voortreffelijk in Engeland). Maar dit oorlogsdagboek had voor ons ook wel enkele minder bekende en zelfs totaal onbekende vaststellingen in petto. En, zoals gezegd, een eerste onverwachte vaststelling was de tot dusver (bij historici) niet of nauwelijks bekende inwijking ("resettlement") van Oostendse (en andere Belgische) vluchtelingen in Schotland tijdens W.O.I, en meer bepaald in en om Glasgow. Ik zeg hier wel "bij historici", want bij de betrokkenen zelf (en hun nabestaanden) was dit uiteraard een bekend gegeven, maar bij hun terugkeer in eigen land hebben zij hierover blijkbaar niet zo veel verteld (en in elk geval niets gepubliceerd). Wel leek het erop dat de destijds zeer bekende folklore- en carnavalgroep "De Oostendse Schotten" zijn "roots" zou gehad hebben in die periode, doch dit blijkt niet het geval te zijn, althans toch niet rechtstreeks. Deze groep werd immers pas in 1949 opgericht, namelijk door de gebroeders Loncke en - wat toch wel merkwaardig is - dit werd gefinancierd met een prijs van de voetbalpronostiek "Littlewoods"! (het is natuurlijk niet uitgesloten dat de vorige generatie Loncke wél verbleven heeft in Schotland, en voor het overige zal de ruime respons die dit initiatief in 1949 gekregen heeft, wel enigszins iets te maken hebben met die Schotse "roots" in menig Oostends gezin).

Interessant is ook de vaststelling dat de Britten (in tegenstelling tot de Fransen) al dadelijk een duidelijk en concreet beleid hadden ten aanzien van de "Belgian refugees", en vandaar dan ook de vlotte en voortreffelijke organisatie van het onthaal van de vluchtelingen. Dit beleid was niet volledig ingegeven door wat men nu een "humanitaire actie" zou noemen. De Britse regering en legerleiding (bijzonder ervaren qua oorlogvoering op alle continenten) maakten - zelfs in de algemene euforie van 1914 - zich blijkbaar weinig illusies omtrent de duur en de omvang van deze nieuwe oorlog. Precies daarom hadden zij zich niet echt laten meesleuren in dit conflict maar was dit enkel gebeurd na lang aarzelen en enkel als garant van de Belgische neutraliteit (indien Duitsland geen "vrije doortocht" door België zou geëist hebben, dan zou de Britse regering zich hierin waarschijnlijk niet hebben gemengd). In ieder geval ging men ervan uit dat alle hulp en medewerking welkom zou zijn (ook vanwege "foreigners") ten bate van de Britse "war effort". Merkwaardig (maar eigenlijk niet verrassend) is het feit dat inzake de inschakeling van de "refugees" al dadelijk een onderscheid werd gemaakt tussen vissers en niet-vissers: de vissers (met hun vissersvaartuig) zouden moeten helpen instaan voor de Britse voedselvoorziening (in oorlogstijd zeer precair voor een voedsel-importerend land!) terwijl de niet-vissers werden tewerkgesteld in andere vitale sectoren, zoals de scheepsbouw.

Wat dit oorlogsdagboek vooreerst zo uniek maakt, is de gedetailleerde beschrijving van het dagelijks leven en werk op de gigantische scheepswerven van Glasgow. De "battle of Britain" werd toen immers grotendeels gestreden in de Britse scheepsbouw (geconcentreerd in Glasgow) voor de

ononderbroken toelevering van nieuwe scheepscapaciteit voor de Britse transport- en handelsvloot en voor de Royal Navy (beiden hard en continu aangeslagen door de Duitse onbeperkte duikbotenoorlog). In dat verband komt een tot dusver zorgvuldig bewaard Brits oorlogsgeheim aan het licht, namelijk (in volle oorlogstijd!) algemene, bitsige en vrij langdurige stakingen in de scheepsbouw. De Britse oorlogspropaganda en censuur maakten toen van dit intern arbeidsconflict (steeds terugkomend en van grote omvang) een absoluut "taboe" ... maar tot vandaag wil men blijkbaar de mythe in stand houden van het Britse volk dat als één man eendrachtig en vastberaden zich doorheen die "Great War" geworsteld heeft, wat natuurlijk in werkelijkheid wel niet altijd mogelijk zal geweest zijn.

Een onverwachte Borrey-getuigenis

Bij het onderzoek naar de authenticiteit van dit oorlogsdagboek werd nagegaan wat er na de oorlog verder gebeurd is met Joseph Noote en zijn toen in België achtergebleven vrouw en kinderen, doch dit heeft niets opgeleverd. Van Jan Borrey was bekend dat hij een groot gezin had, maar zijn kinderen waren geboren vóór 1914 en zij waren intussen allicht allen overleden. Wat ons niet bekend was, is het feit dat in het gezin Borrey na de oorlog nog een dochter geboren werd, met name Rachel Borrey. Deze dame (lid van "De Plate") nam met ons telefonisch contact op en wist ons hierbij te melden dat zij in het bezit is van een foto, genomen in 1914 in Devon, van het gezin Borrey kort na hun aankomst in Engeland. Wat die foto, in het kader van genoemde vervolgserie, zo bijzonder boeiend maakt, is een persoon die eveneens voorkomt op deze foto doch die niet tot het gezin Borrey behoort, namelijk niemand minder dan Joseph Noote! ... wat uiteraard het ontegensprekelijk en afdoend bewijs levert van de authenticiteit van dit oorlogsdagboek.

De foto (hierbij afgebeeld) laat een gezin Borrey zien dat, samen met Joseph Noote (uiterst rechts op de foto), het blijkbaar zeer goed stelt in Engeland. Ze zien er goed gevoed en goed gekleed uit (na een nochtans moeilijke tijd in Frankrijk), wat nogmaals onderstreept dat het Brits onthaal van de vluchtelingen zeer goed georganiseerd was. Achter hen hangt de Belgische driekleur, en fier ernaast staat zoon Gustave (vermeld in het dagboek) die later op 13 mei 1918 zou opgeroepen worden voor zijn dienstplicht in het Belgisch leger (want tot in het verre Schotland reikte de arm van de Belgische regering in Le Havre). Op de keerzijde van de foto (hierbij eveneens afgebeeld) staan plaats en datum vermeld. Van de zes kinderen (vier zonen en twee dochters) die toen in Engeland verbleven, is er thans nog slechts één in leven, namelijk Raymond Borrey.

Nog een andere getuigenis

Volledig los van deze getuigenis kregen wij anderzijds een reactie van Mevr. Victoire Ponjaert, lid van "De Plate", en dit via een ingezonden brief (gepubliceerd in "De Plate" van april 2008) waarbij zij het volgende mededeelt:

"Bovenvermeld artikel eindigt met "Over de inwijking en inburgering in Schotland was tot dusver weinig of niets bekend". Ik kan de lezers daarop mededelen dat ook mijn grootouders met hun zes kinderen in 1914 (?) in Glasgow terechtkwamen. Deze familie was samengesteld uit Frans Lauwereins (1878-1954), Valérie Bauts (1878-1926), Frans Lauwereins (1898-1970), Pierre Lauwereins (1900-1974), Esther Lauwereins (1901-1934), Victoire Lauwereins (1905-1983), Valerie Lauwereins (1907-1967) en Marie-Louise Lauwereins (1909-1994). Veel bijzonderheden heb ik niet, enkel wat mijn moeder daarover verteld heeft en zij was toen nog maar 9 jaar. Mijn grootvader was visser maar op het ogenblik dat de oorlog uitbrak werkonbekwaam tengevolge van een open beenwonde. Zoals de meeste Oostendse vissers trok hij met een boot naar Engeland, vergezeld van vrouw en kinderen. Zij werden daar goed ontvangen, kregen kost en slaapgelegenheid. Op een bepaald moment zaten ze te eten in een grote zaal toen er gevraagd werd of er families met veel kinderen naar Schotland wilden vertrekken. Vermits mijn grootvader niet

naar zee kon, tengevolge van zijn wonde, heeft hij zijn naam opgegeven . De familie werd op de trein gezet en afgehaald in Glasgow. Samen met nog een gezin uit Zemst werden ze naar een groot gebouw gebracht. Op de bovenste verdieping van het gebouw (de zolder) waren 2 appartementjes gemaakt. Dat groot gebouw was het slachthuis van Glasgow.

Mijn grootouders en hun kinderen hebben daar heel de rest van de oorlog doorgebracht en de werklieden van het slachthuis stonden elke week een deeltje van hun loon af om die twee families te onderhouden. De twee oudste zonen (mijn ooms) die toen respectievelijk 16 en 14 jaar waren, konden in het slachthuis werken. De vier dochters (12, 9, 7 en 5 jaar) gingen naar school bij Belgische nonnetjes die daar ook terecht gekomen waren en een meisjesschool hadden opgestart. Toen mijn oudste oom 17 of 18 jaar werd, moest hij naar het leger. Hij werd ingezet bij het Belgisch leger in West-Vlaanderen, waar hij in 1918 het grote offensief heeft meegemaakt. Mijn moeder was altijd vol lof over het verblijf in Glasgow: hoe goed ze het hadden en hoe vriendelijk iedereen was.

Ik weet dat er ook een neef van mijn grootvader (Prosper Laneres, een wees) naar Glasgow gegaan is. Hij was ook visser en is daar in een fabriek of op de scheepswerven gaan werken. Hij is er getrouwd met een Ierse, die daar ook werk gezocht had, en is steeds in Glasgow blijven wonen. Na de oorlog 1940-1945 is hij een paar keren bij ons thuis komen logeren om mijn grootvader en de rest van zijn familie terug te zien."

Nog verdere reacties

Het oorlogsdagboek van Joseph Noote blijkt in Oostende nog meer reacties op te roepen, zoals deze van Mevr. Nieuwenhuyse-Vanderwal, die insgelijks een afstammeling is van Oostendenaars die tijdens W.O.I verbleven in Glasgow (zij is de kleindochter van Frederic Vanderwal, alias "Free Wolle", destijds een zeer bekende figuur in de visserij). Zij beschikt over een aantal belangwekkende foto's die een uniek beeld geven van hun leven, werken en wonen. De foto's zijn na al die jaren wel een beetje vergeeld maar zijn toch nog scherp genoeg om te kunnen gescand worden. Wij drukken hierbij drie van die foto's af, namelijk een groepsfoto met zicht op de straat waarin haar grootouders woonden evenals een groepsfoto van de Oostendenaars in Lennox Town (een voorstad van Glasgow) en een familiefoto van een Oostends gezin aldaar (namelijk de familie Nieuwenhuyse). Ook zij heeft nog familie in Schotland, afstammelingen van Oostendenaars die na de oorlog aldaar gebleven zijn. Deze unieke foto's zijn stille getuigen van een stukje vervlogen Oostends verleden op vreemde bodem en in ongewone omstandigheden.

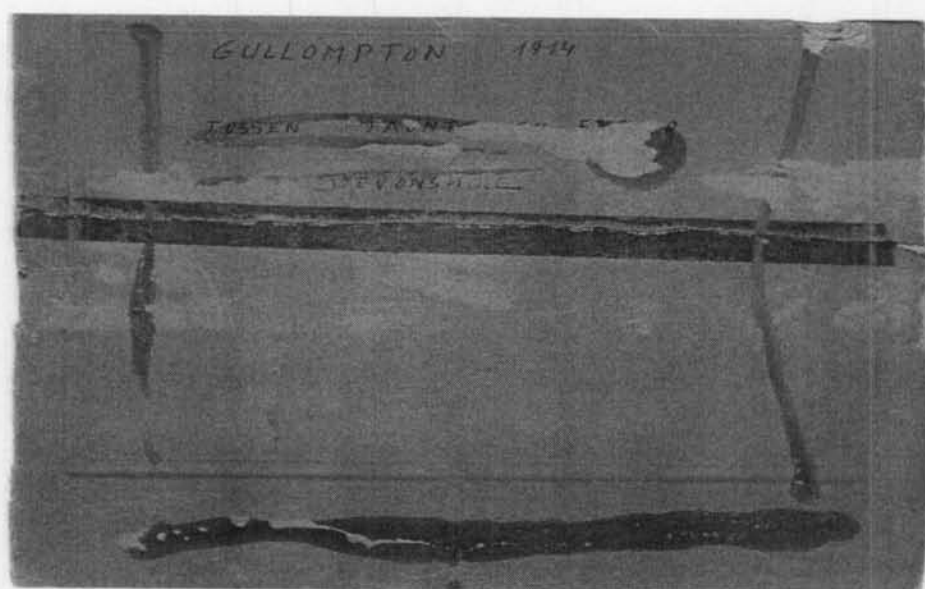
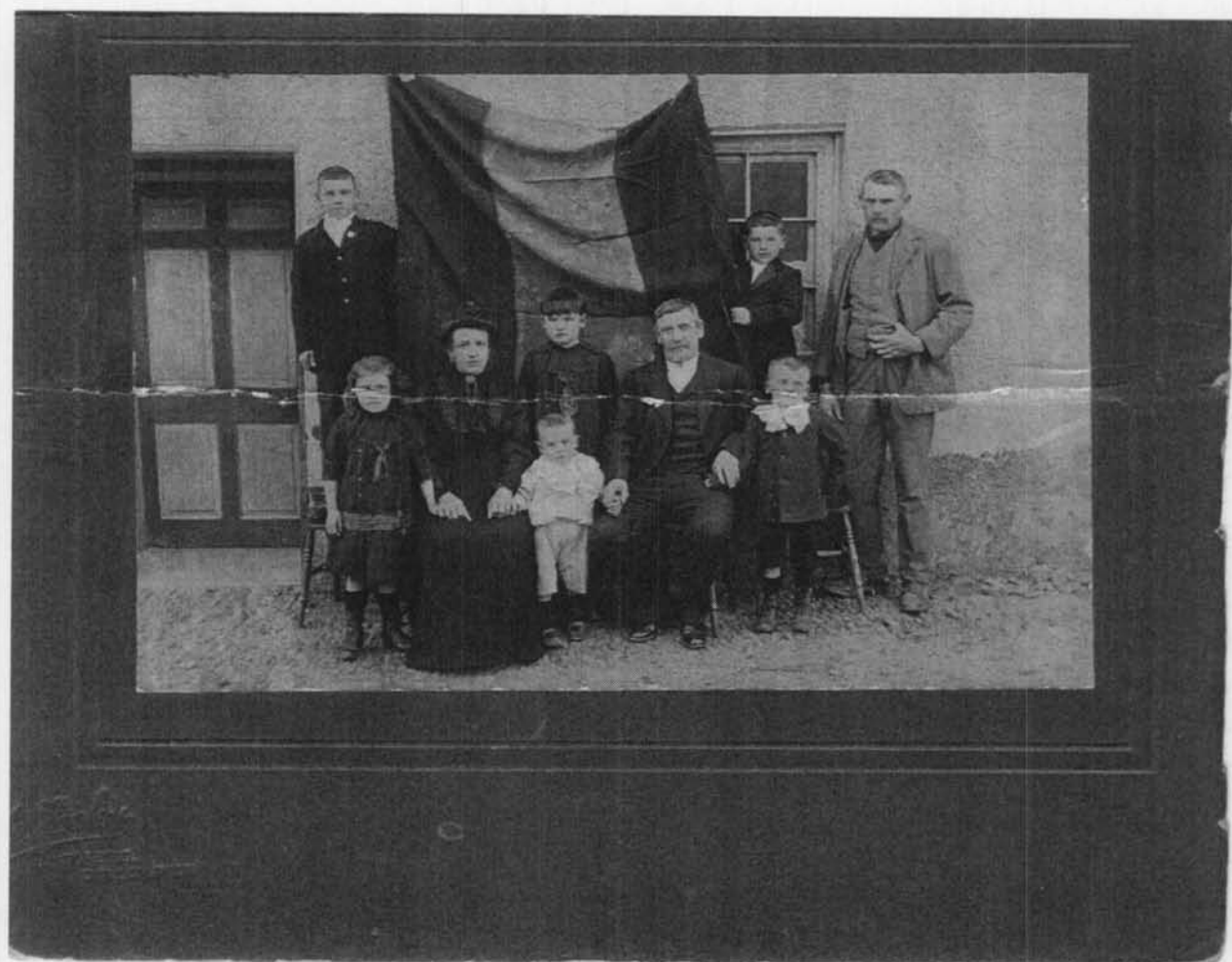
Besluit

Uit een en ander blijkt duidelijk dat tijdens W.O.I ook in Schotland, en meer bepaald in en om Glasgow, een vrij belangrijke Belgische kolonie (vooral Oostendenaars) is ontstaan, die na de oorlog gedeeltelijk aldaar is gebleven. Moest Joseph Noote terugkomen, dan zou hij ongetwijfeld stomverbaasd zijn over het feit dat zijn oorlogsdagboek nog steeds bestaat, dat het aan de basis ligt van een historische vervolgsérie in "De Plate" en dat het bovendien ingevolge diverse reacties "the untold story" van de "Oostendse Schotten" terug in beeld brengt zowel letterlijk als figuurlijk, o.m. via oude en vergeelde foto's die anders wellicht – samen met het desbetreffend verhaal – mettertijd in de vergeethoek zouden beland zijn. Of ...hoe een dubbeltje rollen kan! Met dergelijke initiatieven kan "De Plate" in historisch en heemkundig opzicht baanbrekend werk verrichten, ... nog net tijdig vooraleer het onherroepelijk te laat is!

ILLUSTRATIES :

- gezinsfoto J. Borrey 1914 + J. Noote (collectie Rachel Borrey)
- keerzijde van deze foto (idem)

- twee groepsfoto's van Oostendenaars in Lennox Town (idem)

familiefoto Oostends gezin in Glasgow

nog een groepsfoto van "Oostendse Schotten"